

NEM-NOVELLA MODELL

Podolszki József: *Gyanú*, Forum, Újvidék, 1970.

A művészi szöveg tipológiájának meghatározásában fontos szerepe van a motívumok ismétlődésének. Azoknak a — természetesen mindig más kontextusban — visszatérő, ismétlődő motívumoknak vagy motívum-elemeknek, amelyek egyfelől a művek belső tengelyét képezik, másfelől pedig a mű közlés-síkjának, a jelentésnek a kiélezését eredményezik. Podolszki József novelláinak a legfontosabb ismétlődő motívuma *minusz előjelű*. Ebből a szempontból rendkívül indikatív két novella is: a *Nem történt semmi* és az *Ez úgyse lesz novella* című. Az első a novellák tartalmi, a második pedig a novellák formai síkján határozza meg az ismétlődések negatív jellegét. A kettő együttesen a leghatározottabban tipologizálja Podolszki írásait.

Közelebbről az *Ez úgyse lesz novella* című szöveget kell megfigyelnünk, mert ennek tanúságai felölelik azokat az elemeket is, amelyek a *Nem történt semmi* megfigyelésének útján derülhetnének ki.

Az első, ami szembetűnik — a Podolszki prózáját általában meghatározó — rendkívül lazára szerkesztett mondat. Úgy tűnik, teljesen mindegy, hol kezdődik és hol végződik ez a mondat. A szintagma szerkezetének felbontása mégis egy meghatározott szándék szerint történik — a lélegzétvétel ritmusát követve sorakoznak az információk, egymástól látszatra függetlenül, minden szigorúbb belső kötöttség nélkül, csapongva, kuszáltan, megtörtén. A vesszőnek ezzel kivételes szerep jut: Podolszki mondatában nem a mondat szerkezetét erősíti, hanem éppen ellenkezőleg a mondat szerkezetének a felbontását feltételezi. A *tört mondat* képlete bontható ki ebből az eljárásból. S ez közvetlenül meghatározza a novella formájának a feltörését is. A szerző úgy beszél, mintha semmit sem mondana, a mondatok és a szavak úgy követik egymást, mintha semmit sem közölnének; egyszerűen az írás pusztja ténye marad meg, az a mechanikus munka, ami egyszerűen a szavak sorjázását eredményezi. Ezért kerül aztán előtérbe a *gyanú*: „A fenébe, a fenébe is, mikor lehet itt mondani is már valamit, de mikor?” (18. old.) S ezért válik oly reális a novella-forma tagadása: „Mert ez nem novella, egészen, de egészen komolyan mondom, ez nem az. Ez úgyse novella!” (18. old.) Ez a tagadás más szövegkörnyezetben is visszatér: „Tehát menjek a fenébe. Szóval, ezt meg is értetem azonnal, bár zavartak kissé a legyek írás közben, mikor már egyáltalán semmit sem reméltem, és nem is akartam már novellát írni. Visszatértem hát a hősésbe.” (34—35. old.) S egészen radikalizálva, egy abszurd szándékot példázva: „Feltétlenül. Micsoda szó. Aggatnak a szavak. Én novellát akarok írni. Novellát szó és értelem nélkül.” (45. old.) A novella-tagadásnak ez a harmadik előfordulása egy új perspektívát nyit meg: az elérhetetlen novella igényét hozza előtérbe, magyarázatoként és indokaként az előbbi nyílt elutasításnak.

Láthatjuk, Podolszki a tört-mondat, a lélegzet-mondat kialakításából kiindulva következetesen járta be a novella-forma felbontásának szövevényes útjait és egészen reményvesztetten érkezett el egy elérhetetlen és elképzelhetetlen, megvalósíthatatlan novella-igényig. Az út, persze, nem itt ér véget. Inkább itt kezdődik a voltaképpeni Podolszki-novella: a legyőzhetetlennel való küzdelemben, a megvalósíthatatlannak a felismerésével. És ennek az egyik legszebb példája, talán a könyv legjobb írása is, a kötetzáró *Idill*. A szürke napokat, a szürke helyzeteket a szürkén ismétlődő, mindig ugyanoda visszatérő, mindig ugyanabba az irányba kimozduló és mindig ugyanazt rejlőtető mondatok lelassított ütemű állandó visszatérése, a *nem történik semmi* példája. S itt már szó sem lehet gyanúról, itt már minden a kötet központi jelentéskategóriáját példázza, a *hiány* szituációját.

S itt térhetünk vissza az *Ez úgyse lesz novella* szövegéhez. Szó esik ott többször is „J. E. első novellájáról”, mint a megvalósultról, az egyszer elértről, a megismételhetetlenről. Az *Ez úgyse lesz novella* ellentétpárja „J. E. első novellája” — egyfelől nosztalgia, másfelől a tagadás, a robbantás indoklása. Mert létezik valahol egy megvalósult novella, a J. E.-é, sor kerülhet a robbantásra, a forma feltörésére, az asszociációk szabadon felhatják be a pályájukat, a szavak is szabadon törhetnek darabokra: „elhasznált nyugdíjasok: Nyug Díj a Sok” (20. old.), a képek szabadon folyhatnak össze, vegyülhetnek el. Egy másik, az ellentétpár jelenlevő képzete szavatolja egyfelől és határozza meg másfelől a novella-robbantást és annak méreteit. Egyfajta „nem-novella” modell alakul így ki, voltaképpen az a sajátos forma, amely Podolszki legjobb írásaiban előtérben van.

A „nem-novella” modell nem-novellisztikus tartalmat is revelál.

Podolszki, könyve mottójában, szükségesnek vélte kimondani azt, ami novelláinak olvasása közben amúgy is kiderülhetett volna, azt, hogy problémája „nem az elidegenedés, a hitetlenség vagy a könnyelmű felelőtlenység, hanem a hiány.” „Minden más csak ennek a következménye” — folytatja, majd a mottó utolsó mondatában a nemzedék-kérdést is megfogalmazza: „Ezért bántó, ha kiábrándult generációnak neveznek bennünket, hiszen a nincs miből kiábrándulni terhét vonsozjuk magunkkal.”

Egy határozott szellemi magatartás elemeit szólaltatja meg a mottó; sajnos, sokkal élesebben, radikálisabban, mint a könyv néhány írása. A radikalizált outsider-szemlélet és magatartás az, amit a mottó igyekszik körvonalazni — sikeresen! —, de kérdés, hogy ez a „probléma-meghatározás” hogyan tükröződik a novellákban. Figyeljük meg ennek a magatartás-formának a megjelenését a következő mondatokban: „Bosszankodott, bár nem bántotta semmi, ingerült volt, bár nem volt miért haragudnia, bánatos volt, bár nem volt min szomorkodnia.” (53. old.) Vagy: „Belekarolt a másikba, végigvonszolta a kirkatokat előtt, állandóan az ácsorgókba ütközött, de fel se figyelt rájuk, majd, hogy hosszas érveléssel sikerült lebeszélnie barátját eredeti szándékáról, kiballagtak a folyópartra egy kis régen áhított csevegésre, ahogy ő mondta, mert minnek is kell mindig, de állandóan különféle fontos és kevésbé fontos dolgok után rohanni az embernek, mikor azokról általában kiderül, hogy érdektelenek és jelentéktelenek, meg különben is fűtül ő most mindenre, sétálni van kedve, hát sétálni fog, és ne bántásák, ne zaklassák őt semmiféle hülyeségekkel.” (50—51. old.) A radikalizált magatartás-forma és szemlélet, ami a mottóból derül ki, a novellákban ritkán keményedik életérzéssé, cselekvés-meghatározó indulattá, rendszerint és legtöbbször a pusztá *élethangulat* szintjén marad. Mert a Makró — Podolszki novellavilágának kétségtelen őse — egy meghatározott szemlélet, sok helyütt egy kimondott elv nevében cselekedett, pontosabban „csavargott”, és vele szemben mindig, bár sokszor karikatúrává, szurrogátummá egyszerűsített, de reális ellenfél állt; Podolszki hősei nem érik el a differenciáltságnak ezt a magasabb fokát: ahogy a „nincs

miből kiábrándulni" határozza meg őket, úgy meghatározójukká válik az ellenfél elkerülése, a szembenézés, az ellenállás helyzetének ismeretlenje. Nem mondanak ellent semminek, nem láznak és nem robbantanak — „Egyáltalán semmit se teszek. Mert minek? Hajam nagy, szakállam harsog és vizket, körmeim piszkosak. És mindez jó, mert veszélytelen.” (46. old.) — legfeljebb deklaratíván, verbálisan nyilatkoznak így: „... s mi dolgom nekem különben is az egész csürhével, mikor ellene vagyok.” (30. old.) S a mottóban hangoztott „nincs miből kiábrándulni” lézise is mintha pusztá deklaráció volna, mert Podolszki hősei nem is erőltetik meg magukat, hogy valamit is megértsenek, megismerjenek, hogy megtalálják azt, amiből kiábrándulhatnak, mert sohasem erőltetik meg magukat, vagy ha igen, akkor is a teljes reménytelenség és a totális visszautasítás jegyében csak annyira, hogy este tíztől reggel ötig ébren maradjanak, hogy mondhassák „kiálltam im én is kinyaim este tíztől reggel ötig” (19. old.), gondolkodni pedig végképp nincs kedvük, mert mindent tudnak már, pedig semmit meg nem ismertek: „... nem hajlandó több ivnyi hülyeségen átvágni magát egy-egy credetibb, értelmesebb gondolatért, melyet amúgy is tud már, bár nem fogalmazta meg ez idáig, és nem is tartja szükségesnek, hogy kimondja.” (52. old.) Semmit sem tartanak szükségesnek, semmihez sem kötődnek, nem is léteznek, csak *vegetálnak*. Mindez, mégis, csak jellemzőnek tűnik, amit Podolszki hősei azért öltenek magukra, hogy a bennük tátongó iszonyatos űrt, a teljes ürességet, a végtelen sivatagot elfedjék, hogy végül is *látsszanak valaminek*.

Az a negatív kép, ami Podolszki hőseit szemlélve kialakul előttünk, volta-képpen ugyanannak a negatív eljárásnak az eredménye, ami a novellák formáját is létrehozta. A szabad, tehát szabálytalan és darabokra tört mondatok, szavak egy vegetáló, magát sem önmagában, sem a világban fel nem lelő, pusztán vegetáló hős-képtár jelzői, meghatározói. A megtalált forma megtalált tartalmat határol körül — kérdés azonban, milyen ez a forma és milyen ez a tartalom.

A „*nem-novella*” modell egy nem-novellisztikus tartalmat választ ki, olyan tartalmat, amelynek a látszólagos dokumentum-mennyisége nagy, olyannyira, hogy a *Gyanú* novellái egy nemzedéki illemszabály és viselkedési kódex igényével lépnek fel. S ez az igény egészében a *hiány* jegyében fogant. Minden hiányzik, és ha minden hiányzik, akkor minden megengedett, sugallják Podolszki novellái, azzal a keserű és kegyetlen őszinteséggel, ami csak az önmagára nem lelt és otthonra nem talált hősök önmarcangoló kifejezésformája lehet.

„Az ember egy módon használhat a világnak, ha rendbe jön önmagával.” — mondta Németh László, s most, parafrázálva ezt a gondolatot, mi is azt mondhatjuk, Podolszki hősei csak úgy válhatnak a világ hasznára, ha rendbe jönnek önmagukkal, legalább oly mértékben, amennyire Podolszki József rendbe jött a novellaformával, kialakítva a „*nem-novella*” modellt.

BÁNYAI János

KÉT KRITIKA EGY KÖNYVRŐL

Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Reklámot csapni kétes értékű munkának is lehet, de nem valószínű, hogy a kolozsvári *Utunktól* a budapesti *Népszabadságig* valami cinkos buzgalom indította volna egyértelmű hódolatra a

kritikusokat. Mert az *Anyám könnyű álmot ígér* első kiadását nyomban második követte, s a budapesti *Könyvtájékoztató* szerint hamarosan Magyarországon is megjelenik. A *Korunk* augusztusi számában a romániai magyar irodalom egyik legalaposabb ismerője és leglelkiismeretesebb kritikusa, Kántor Lajos elemzi nagy megbecsüléssel, az augusztusi *Kortársban* Ilia Mihály méltatja, az *Új Symposionban* Végel László mutatja be, a *Könyvtájékoztatóban* Bozóky Éva *Az erdélyi Húsz óra* címen ismerteti, s az *Utunk* már eddig is kétszer adott róla számot. Valószínű, hogy a teljes visszhang ennél is nagyobb, hiszen most van erősödőben, de annyi az eddigiekből is bizonyosnak látszik, hogy ezúttal valóságos érték került az érdeklődés középpontjába. S hozzá olyan magyar mű, amelyet Romániában írtak, s amely témájában és jellegében is magán viseli a kisebbségi létezés jegyeit. Minden okunk megvan tehát, hogy mi is megkülönböztetett figyelemmel olvassuk.

Írójáról, Sütő Andrásról eddig annyit tudtunk, hogy Marosvásárhelyen él, az ott megjelenő *Új Élet* című lap szerkesztője. Negyvenhárom éves, és több mint tizenhárom kötet van már mögötte, de azokban, noha tehetségének eredeti színei föl-fölvillantak, igazán jelentőset és teljeset nemigen alkotott. Pedig már első kötetei után is Tamási utódjaként emlegették, s nem is oktalanul. A mezősi paraszti világ csetlő-botló, de sutaságaikban is vonzó, groteskségükben is kedves alakjait olyasféle humoros-poetikus világlátásban tudta láttatni, s annyi eredeti ízzel tudta őket beszéltetni, mintha egyenesen a Tamási-örökség folytatására született volna.

S most ez az új regény nemcsak beváltja a szerzőjéhez fűzött reményeket, de újjáteremti, s egy modernebb változatban juttatja méltó szerephez Tamási örökségét is és azt az írói magatartást, amelynek az otthoniak iránti felelősség meghatározó vonása. Hogy a dogmatikus esztétikák népribuntenyészítő divatja után milyen nehéz volt ismét hitelességhez juttatni, nemes verettel fölmutatni ezt a magatartást, meggyőzően példázza az *Utunk* kritikusanak fölszabadult öröme. „De fogalmazzunk világosabban: olyan világosan, ahogy szerzőnk szól az első betűtől az utolsóig. Mint minden jelentős prózai mű, Sütő András könyve is kibillentett bennünket irodalmi előítéleteink kényelmes székéből (és ezt elsősorban a céhbeliekre mondom), ahonnan hányavetien legyintgettünk mindenre, ami a máról szól, anélkül, hogy tótágast állna; anélkül, hogy a téma kifordult gyökereit lebegtetné az ég felé, miközben asszimiláló levelei, amelyeknek cukrot és keményítőt kellene feldolgozniok az élet rejtett fényeiből és csípős anyagaiból, az érthetlenség sötét mélyében senyvednek.

Más szóval: a szerzőnknek beígért könnyű álmot már most visszavezetett bennünket ahhoz az igazsághoz, hogy az egyetlen anyag, amellyel minden időben tartós sokkot és katarzist, lélek-tisztító hatást lehet kelteni: a való élet édes-kesernyés anyaga; hogy a kivételes tehetség mindig annak az útnak mentén leli meg a maga kincseit, amely a legkitaposottabbnak, legkietlenebbnek

tűnik.” (Bálint Tibor: *Hétköznapiok a keresztfán. Utunk*, 1970. július 3. 27. sz.)

Növeli e megnyilatkozás jelentőségét, hogy nem egy konzervatív írótól ered, hanem Bálint Tibortól, az új erdélyi próza egyik legfrissebb és legeredetibb tehetségétől, a *Zokogó majom* című kitűnő regény szerzőjétől. Külön érdekessége, hogy az inget, amiről beszél, a vajdasági magyar próza sok művelője is magára veheti. Nálunk is éppen elég regény jelenik meg, amelyben az élet súlya és drámai valósága nemhogy koncentrált alakot öltene, hanem elhígul, belevész a kiagyalt fikció kusza szövevényébe. Míg Nyugat-Európa több vezető szelleme, köztük J. P. Sartre, azt hiszi, azt jósolja, hogy a regény új föllendülésének Kelet-Európa lesz a terepe, mert a történelem mostanában itt produkálta a legizgalmasabb konfliktusokat, addig mi, akik átértük ezeket a konfliktusokat, sokszor úgy beszélünk, úgy írunk róluk, hogy ember legyen, aki rájuk ismer. S ami ennél nagyobb baj, az áttétel, az átköltés során a megkapó, az eszméltető emberi tartalmak, az élet ízei és színei is kipárolódnak, elmaszatólódnak.

Joggal mondható hát szenzációsnak az, amit Sütő művelt. Az, hogy csak falujáról, Pusztakamarásról ír: szülei, rokonai ügyesbajos dolgairól. Fölkelésről, lefekvésről, névnapi mulatságról, gyerekora emlékeiről; egy párttaggyűlésről, egy temetésről. Van tehát ennek a könyvnek egy szociográfiai rétege, amit riporterinek is lehetne nevezni, mert az író jelenlétét, járás-keelésének, beszélgetéseinek tényeit és folyamatát is tartalmazza. Ez az a réteg, amelyik a „legismertebb — ahogy Bálint írja —, a legkitaposottabb”.

Igen ám, csakhogy az író nem akar ki, aki jön, lát és továbbáll, hanem része is a közösségnek, amelyről ír. A visszaélések, a sérelmek, a megaláztatások, amelyek embereit érték, az el nem tépett köldökzsinóron át benne is ránganak, sajognak. S hozzá a mostani számadásban az elmulasztottak miatti lelkiismeret-furdalás is jelen van. Jelen van tehát az üdvösség ügyéhez visszatért író megeregt lírája, de a távolság tudata is. Annak sejtelme, hogy ez a számára olyan becses világ nemcsak tőle esik immár messzire, de különben is széthullóban van.

Nos, mindez valami szétfejtethetetlenül összetett lírikusi viszonyt létesít. Közelség és távolság, derű és fájdalom, tárgyiasság és személyesség olyan összefonódását, egymást átható, színező és ellenpontoszó játékát, hogy ember legyen, aki az összetevőket külön-külön számba tudná venni. Mindebből nyilvánvaló, hogy nem is olyan szimpla mű Sütőé, de bonyolultsága egy természetes emberi kapcsolat szövevényéből fejlődik, s ebből a szövevényből nem kell kihámozni a jelentést, beleképzelni a poézist, mert kifejeződik általa.

Jellegére nézve a *Puszták népéhez* áll legközelebb. Sütő maga is naplónak nevezi. De minden besorolás csak szűkítés volna itt. Gazdagságára és árnyalatosságára jellemző, hogy Bálint még Kosztolányi-szerű villanásokat is észlel benne. Ha sikerülne megmutat-

nunk, hogy mire alapozza ezt, a könyv sajátos szépségének természetéhez is közelebb jutnánk.

Kosztolányi Bölcsőtől a koporsóig című gyűjteményében a mosónőről is szól egy interjú. Ebből való az alábbi részlet:

„Nézem a szobát.

— Mit szeretne? Mit szeret?

Félreérti s megindító egyszerűséggel:

— A zsebkendőket.

— Á, a zsebkendőket. Miért?

— Nincs szebb, mint egy zsebkendő.

Valóságos kritikus, aki a kis műfajt kedveli.”

S mikor azt is közli a mosónő, hogy a lepedőket viszont nem kedveli, az író így kommentálja ezt a „szeszélyt”: „*Ez már a nagy műfaj, az epika, a regény.*” „Ahogy nincsenek nagy mai zeneszerzők — ezt a szakács mondja —, úgy nincsenek nagy alkotó szakácsnők sem.”

Sütő, mikor egyik nagybátyjának háborús viszontagságait mesélve azt adja elő, hogy a kétségbeesést milyen mesterien tudta megjátszani ez a rokon, így jellemez: „Arcának türelemizmai lazulni kezdtek: a kés újabb villanására csücsöríteni kezdett, majd alsó szemhéját felhúzva, a rövidlátók kereső mozdulatával szabadjára engedte a bánatizmokat is. Ettől a szemöldök belső szárnya rebben föl, míg a külső lefittyen, és egyidejűleg működésbe lépnek az orr piramidális izmai. Szakértők szerint ez ritka színészi képesség. A görögök ismerték leginkább és alkalmazták a szobrászatban is, miként a Laokoon-csoport mutatja.” Későbbi produkciói között — az író szerint — akad még olyan is, mely arra vall, hogy a krisztusi effektusokat is tanulmányozta.

S ha tudjuk, hogy ezeket a produkciókat az oldalának meredő kés ihleti, s hogy egy ártatlan szegényemberről van szó, akkor már értjük, hogy a görög művészetre nyíló távlat az akasztófahumor forrása is egyben. Akár Kosztolányinál a zsebkendő és a kis műfajok összekapcsolása, két egymástól távol eső életsík egymáshoz hasonlításával csak rikítóbban emeli ki kedvtelés és robot fájdalmas különbségét. Sütő esetében: a művészet és a vergődő életöztön üzemelésének különbségét. Már a leírás orvosi precizításában is ott bujkált a visszafogott humor. A humornak az a fajtája, amely a keserves, a főlháborító látványt éppen a tüzetes leírás aktusával teszi elviselhetővé.

S erre Sütő igen gyakran rákényszerül. Az a rokon, akinek esetről előbbi idézetében szólt, életrevalóságáról nevezetes. Arról, hogy „a feléje hajított kések megperdülnek a levegőben és elkezdnek énekelni”. A szereplők többségét azonban eltalálták a történelem által sűrűn dobált kések. A békítő humor ezek ábrázolásában is jelen van, de nem mossa el a tényeket. Ami megtörtént, annak súlya ott nehezül a léptekben, ott sötétlik az arcok barázdáiban, s még a mulatás effektusaiban is. Épp csak viselhetőbb, mert a túlélők, az élet logikája szerint gondolkodó lélek fénytörésében ölt alakot minden volt bánatalom.

Egy hajdani játszópajtást, a lakodalmassjáték volt menyasszonyát is meglátogatja az író. Gyermekeket szült, de férje sehol. „Elhagyott?“, kérdi az író. „Csak vőlegény volt.” „De most már valóban nem faggatom tovább, látván, hogy szivárog a könnye. Ráhull a gyermek arcára, s elkeveredik az édes anyatejjel. Így nő az ember, változatos táplálékkal.” Humor bujkál ebben a reflexióban is, de fájdalmas árnyalású. A sokat próbált emberek rezignált humora. Mikesé volt ilyen, mikor Zsuzsika gróf Bercsényi felesége lett, s majd egyre inkább ilyen lett a fejedelem halála után.

S ez a megnöfti teher, amit Sütő vállára vesz ebben a regényben, nyelvjárást is átnemesíti. A székely virágosság, a bravurozókedv mérséklődik, letisztul. Agyafúrtan kiélezett csattanók helyett mély értelmű képekből sugárzik a látvány s az íróban támadt érzés összeforrott tartalma. A börtönből hétévi raboskodás után kiszabaduló rokon „fogadásán” „... Fölsorolják, kit vitt el a halál az elmúlt esztendőkből; kikhez járt egészen közel, hogy váratlanul máshoz forduljon, kit kerülget indokoltan vagy felháborító értelmetlenséggel; ott a nyoma reggelenként a friss havon az ablak alatt s lila foltokban a beteg torkán egy-egy fulladásos roham következtében. Van, akiből csak egy darabot vitt el, fél karját, lábát, beszélőképességét, másnak csupán a kedvét, ami már tolvajlás-számba megy. Nagypámnak egy vércseppet hagyott reggel a szemében.”

Mint egy vers — mondhatnók. Informál a beszélgetésről, átéli, kifejezi a halállal szomszédoló falu helyzetét, a „tolvajlás” képzetének beiktatásával a szembenézés komor pátoszába a férfias szemérmert jelölő árnyalatot lop, s aztán a nagypjára fordítva a szót, nyíltan, közvetlenül és telten szólal meg a személyes líra. Itt akár be is fejeződhetne ez a versszerű részlet. De Sütő epikát ír, s az ilyen mozzanatokat mindig alárendeli az ábrázolás magasabb érdekeinek. S amúgy is olyan gazdag, hogy nem kell meghatódnia s elnémulnia szebb részletei után. Az előbbi idézet folytatásában például, amikor a hazaérkezett iránti tapintatról beszél (miről szabad s miről nem beszélni előtte), a viszonylatok, a helyzet olyan finom és pontos képét adja, méghozzá erőlködés, fontoskodás nélkül, olyan természetesen, hogy eláll az ember lélegzete.

És ilyenek a váltásai is. A friss elményről az emlékre és fordítva. A népesedés, a kétnyelvűség problémája, a folklór-értékek mind-mind az otthoni járás-keelés, a lélek járás-keelésének medrébe ágyazódva tűnnek föl. Néha buborékszerűen, máskor széles, cirkalmas hullámokat vetve. Egy alkalommal például hozzák a hírt, hogy az édesanya megnyerte a tisztasági versenyt.

„— De hisz nem is versenyeztem! — szabadkozott anyám. — Nálam mindig tisztaság volt. Tisztaságba születtünk, lelkem. Mikor indították a versenyt?

— Még a tavaszon! — mondta a nőmozgalmi asszony. — De nem baj, ha nem tudott róla. A fontos, hogy részt vett benne.”

S ehhez fűződik az alábbi reflexió:

„Akkor valamelyik megállapította, hogy lám, ilyenformán kell

valahogy a világ dolgaiba avatkozni: kéretlenül is, biztatás nélkül véghez vinni a magunk feladatát; tisztán tartani az ablakot és a lelkiismeretet.”

Fontos mozzanat ez, mert a könyv forrására utal. Ezért íródott, a „könnyű álomért”, a jó lelkiismeretért. És azért sikerült ilyen szépre, mert a maga ablakára koncentrált a figyelmét az író. A helyzetismeret és az arányérzék példás pontosságával dolgozott. Nem az eget maszatolta, hanem saját portáját rendezte el, s a tiszta munka közben egyetemes és időtlen érvényű emberi tanulságokkal gyarapított bennünket.

DÉR Zoltán

A pusztakamarási termelőszövetkezet bizonyos földeket, melyeknek megművelését nem tartja kifizetődőnek, magángazdálkodásra tagjainak enged át, akik szőlőt és gyümölcsöt telepítenek rajtuk, három esztendőn át aggódnak, s amikor végre elérkezik az első szüret ideje, „fentről” megjön az utasítás, a politika hibás volt, „mindent vissza” a szóban forgó földeket „önként” fel kell ajánlani a szövetkezetnek... Minderről Sütő András erdélyi író nagy feltűnést keltett könyvének „Szemirámisz függőkertjei” c. fejezetében olvashatunk, a szerző édesapja vallomásaként tárul elénk a történet, bár inkább csak látszólag, mert id. Sütő András úgy szólal meg a könyvben, ahogyan tenné ezt akkor, ha képes lenne szavakba önteni mindazt, amit érez. Vallomása azonban éppen e számára ki nem mondható dolgok kimondása révén válik a kijátszott és félrevezetett ember mélységesen megrázó panaszszavává és egyben vádirattá is a bürokrácia emberen átlépő gépezete ellen. De ezzel párhuzamosan, rövid, montázsszerűen beépített részek segítségével, maga a „bürokrácia hangja” is megszólal a fejezetben: a szerző korabeli pártszemináriumok anyagának töredékeit és egyes újságcikkek szövegét iktatja közbe, „marxista” megállapításokat a paraszti tudatról és a kistulajdonosi mentalitásról, amely szövegrészek nemegyszer a krležai értelemben vett „szocialista butaságot” reprezentálják, ugyancsak emeletes arányokban (mint pl. az Arany Családi körjéről szóló „angyali” részben). Ezután következik, mintegy kommentár helyett, az egykori függőkertek színhelyéről távozó apa és fia közötti párbeszéd:

„... *Én*: Hát ez a kutya vajon miért sántult le?

Ő: Valamivel farba vághatták.

Én: Az első lábára sántít.

Ő: Mindegy az neki. A kutyát nem szabad verni.

Én: Biztosan harapós.

Ő: Attól lesz harapós, ha verik.

Én: Mégis azt mondják: az a jó kutya, amelyik harap.

Ő: Az az elrontott kutya.

Én: Apám is megregcumozta a múltkoriban a kutyát.

Ő: De mivel? A sapkámmal. (Nevet)

Én: Bennünket is csak a sapkájával porozott, mikor nem akaruk az udvart felseperni.

Ő: (újra nevet) Az volt kéznél. A sapka.

Én: Bár mindenkinek keze ügyében csak egy sapka volna.”

(160. old.)

Találomra kiragadott részlet. Ugyanilyen joggal szólhattunk volna mondjuk a „Hétköznapok a keresztfán” c. fejezetről is, amelyben az önmaga és családja számára a boldogulás útjait kereső és mindig újjal próbálkozó apa megvásárolja egy leégett cséplőgép vasvázat, sajátkezűleg bedeszkuje, s a hiányzó alkatrészeket a legkülönbözőbb helyekről összeszedve végül is géptulajdonossá válik, hogy aztán a gyászos emlékü idők szellemének megfelelően „kuláklistára” kerüljön, s egy időre még tulajdon házából is távozni legyen kénytelen. De említhettük volna a „Félszárnyú asszonyok” c. fejezetet is, amelyben a falu leányanyáinak sorsával ismerkedhetünk meg, mélységesen emberi szemlélettől áthatott ábrázolásban.

Sütő András könyvét ugyanis nem ok nélkül hasonlította a kritika Illyés Gyula *Puszták népe* c. művéhez, még ha Sütő vitathatatlanul szűkebb térre is szorítkozik, és szülőfaluja életének bemutatása, illetve saját családja küzdelmes múltjának (amint láthattuk, nemegyszer kifejezetten meghurcoltatásának) ábrázolása mellett, nem törekszik „országos viszonylatban” egy egész társadalmi réteg szociográfiai igényű felmérésére, mégis, Illyéshez viszonyított „leszűkíthettség” inkább csak látszólagos, mert Pusztakamarás általa megmutatott keresztmetszetében olyképpen találjuk meg az egészet, ahogyan a tenger egésze megvan egyetlen vízcseppben. Pedig Sütő, megoldásait tekintve, sok szempontból líraibb is Illyésnél, helyenként meg talán „stilizáltabb” is, olyanformán, hogy valóságanyagát néha mintha művészi célkitűzéseinek, az ábrázolás kerekése követelményeinek rendelné alá, az esztétikai szempontoknak ez az előtérbe tolódása azonban sohasem jelenti a dolgok megszépítését vagy idealizálását, sőt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a szerző nemegyszer mesterien kerüli el az érzelmesség vagy a hamis kicsengés buktatóit, mint pl. az alábbi, névnapi nótázásról szóló részben is: „A csillagokat biztattuk, hogy ragyogjanak, szépen ragyogjanak! Ragyogjanak és utat mutassanak, mert házunkat és kedvesünket keressük! Keressük, de nem találjuk. Rámás csizmát szeretnénk viselni és elszegődünk Tarnócára bojtárnak. Nem tudom, merre van Tarnóca. Apám sem tudja. Ezért inkább Targoncára szegődik, arról tudja legalább, micsoda. Azután, hogy véget ér a bojtárkodás, kitesszük a holttestet az udvarra. Fölnézünk az égre, és fürdik a holdvilág, és felleg borul az erdőre, és eszünkbe jut, hogy legények is voltunk, és azóta is csipkés a szőlő levele. Kopogós a csizmánk, és magasan repül a daru, és alant a Nyárád vize még mindig zavaros, mi több: a fűzfa is szomorú, és bánatában télen, nyáron ki van virágozva.” (139. old.) Vagyis a sorokat kétségtelenül átható bizonyos kesergés ellenére, nyomát sem találjuk holmi hazug sírva vigadásnak, ellenke-

zöleg, mintha a néplélek leglényege nyilatkozna itt meg, és anélkül, hogy bármiféle tudományos elemzésbe bocsátkozna, a szóban forgó részlet fényt vet egyben az un. „búsmagyarkodás” történelmi gyökereire, általában, de az adott környezet és a történelmi közelmúlt viszonylatában is. Ezt olvasva ugyanis, lehetetlen nem gondolni a könyv számos korábbi részletére, pl. a borotvával fenyegetőző katonára („a szörtelenítő szerszám a fejéhez kezdett hasonlítani, amivel éppen azokban a napokban két legénynek a fejét vágták le csutakon”, 47. old.), vagy a sorozatban pofozkodó őrmester esetére, hogy a „hivatalnak packázásairól” szóló, már említett részekről ne is beszéljünk. De bármiről szóljon is Sütő András naplójegyzeteiben, méhészkedésről, szövetkezeti problémákról, pártügyekről falusi szinten, karácsonyi kántálásról és egyéb népszokásokról, a vallásnak arról a szerepéről, amit az a tárgyalt népréteg életében még mindig betölt, a faluban először kigyúló villanyfényről, az édesanya csizmájáról vagy az élet legalapvetőbb fordulópontjairól, amilyenek a születés, házasság, halál, azt mindig valami mélységes emberi felelősségtől áthatottan teszi (s meleg iróniával átszőtt szeretettel könyvének szereplői iránt), és ugyanakkor mindvégig lebilincselően, gyakran rendkívüli leleményességről, költői kifejezőerőről téve tanúbizonyságot, aminek köszönhetően a könyv minden egyes fejezete külön egyedi, de az egész követelményeihez szervesen illeszkedő kompozíció, sehol sem találunk benne kaptafa-megoldásokat. A könyv sikerének legfőbb záloga azonban mégis az író rendkívüli tudatossággal kezelt, s ugyanakkor utánozhatatlan frissességet magában hordozó, hegyipatak-tisztaságú nyelvezete, ami a könyv minden egyes részletét, a tartalmi érdekességtől függetlenül, élményszerűvé teszi. Egészében véve pedig olyan könyvvé, amelyet nem szabad kihagyni. Mert vannak könyvek, amelyekről bírálatot kell írni, vannak olyanok, amelyekről még azt sem érdemes, vagy, amelyeket elég ismertetni azzal a többé-kevésbé titkolt szándékkal, hogy megkíméljük tőle az olvasót. Sütő könyvével viszont bírálója nem tehet egyebet, mint hogy felhívja rá a figyelmet. Mert feltétlenül el kell olvasni, különösképpen nálunk, tekintve, hogy lapjain, Pusztakamarás bemutatása és a Sütő család s egyes tagjainak sorsán keresztül, voltaképpen a nemzetiségi helyzet problematikája nyer művészi, de egyben valóságigényű megfogalmazást (kissé talán sajnálhatjuk, hogy a szerző nem foglalkozik még behatóbban a román és magyar lakosság egymás közti viszonyával), számos vonatkozásában tehát a mi helyzetünkkel is rokon, amire egyebek mellett a nyelvi elszegényedést és a „makaróni-nyelvet”, vagy az anyanyelvi iskoláztatás kérdéseit tárgyaló részeknél is rádöbbenhetünk. És mert irodalmunk „hazatalálása”, sajtóságot gondjaink-bajaink művészi megragadása lényegében még mindig megoldásra váró feladat (szociográfiáról pedig — egy-két kíséreltetől eltekintve — nálunk úgyszólván beszélni sem lehet), Sütő könyvének sok tekintetben még inspiráló szerepe is lehet. Ha másban nem, abban, hogy útkeresésre késztet.

V. Z.

ÉZSAU JEGYÉBEN

Lengyel József: *Ézsau mondja*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. és *Újra a kezdet*, Magvető Kiadó, Budapest, 1970.

Armand Leon, a neves karmester vendégszereplésre érkezik szülővárosába, de a zenekar tagjai sztrájkolnak, hiába minden rábeszélés, nem hajlandók fellépni. A karmester régi barátja, a főzeneigazgató mentőötlettel áll elő: másik zenekart ajánl, ez azonban főleg Johann Strauss műveire specializálta magát, s a karmester, aki többek közt a keringőkirály ihletett tolmácsolója is, rövid vonakodás után beleegyezik, hogy próba nélkül lépjen fel. A hangverseny véget ér, a siker frenetikus, a karmester felállásra inti a zenekar tagjait, ezek azonban ülve maradnak: ekkor döbben csak rá, hogy vakokból alakult zenekart vezényelt, s ekkor veszi észre azt is, hogy a közönség soraiban mindenki a süketnémák intézetének egyenruháját viseli.

Lengyel József: *Ézsau mondja* c. kötetének igencsak áttételes mondanivalót sugalló, pompás kis novellájának, az *Egy Johann Strauss* koncertnek tartalmát vázoltuk fel itt röviden, szándékosan kezdve olyan írásokkal, amelyek, jellegüknél, de még inkább témáiknál fogva nehezen illeszthetők bele az egyébként műfajilag is erősen heterogén kötet „profiljába”, mivel novellákon kívül találhatunk benne pantomimjátékot, tv-játékot, rövid drámai jelenetet is. A már említetten kívül ilyen az *Auróra, a túl szép lány* c. ötletes és fanyarul költői balett-pantomim, s a magyar népmese-motívumra épülő *Ilók és Mihók* c. farce-jellegű tv-játék; a maga nemében mindkettő eredeti izekkel teli, játékos felfogású kis mű, a kötetet egybefogni hivatott „Ézsau-koncepcióhoz” azonban alig van közülük. A témájában kissé elkoptatottnak tűnő *Neszesszerről*, amely még a „békebeli” világot idézve, egy ezredeslánynak az osztálykülönbségekből adódó megalázó helyzetekre való hirtelen rádőbbenését mondja el, továbbá a szoldateszka-dresszúra mechanizmusát nagyszerű anatómiai érzéssel feltáró *Drill* c., formai szempontból is újszerű, „pantomim és hang”-nak nevezett játékról, valamint a proletárdiktatúra emlékét idéző, 1919. c. drámai jelenetről azonban már nem kell feltétlenül elmondanunk ugyanezt. Az igazán Ézsau jegyében született írásokat azonban mégsem ezek képviselik.

„Ézsau vagyok, a vadász, akinek maradékai vadőrök lettek és a család apraja hajtó a vadászok előtt... És a kiválasztottak ölték a vadat, többet, mint amennyit megehettek volna, csirkepusztító görényhez hasonlóan... Jóhiszeműségünket ostobának nevezi a königliche Kaufmannak fia, konzulok fia, aki csak korrekt adásvételt lát ott, ahol egy éhes mindent odaad, hogy csillapíthassa éhségét.”, olvashatjuk a kötet bevezető és címadó írásában. Ennyiből is láthatjuk, hogy Lengyel Józsefnél (az idézetben található nyílt célzás szerint a Thomas Mann-i Ézsau-koncepció tudatos ellenpólusaként) mint az elnyomottak, megcsaltak és kisemmizettek megtestesítője jelenik meg, minden kiválasztottságtudat esküdt

ellenségeként, s ehhez a régmúltból feltörő, de a mára való utalásokkal, sőt nyílt hivatkozásokkal teli, szándékos egyoldalúsága ellenére is megrázó és szuggesztív Ézsau-monológhoz kapcsolódnak a kötet legizgalmasabb írásait képező, a tiltakozó kiáltásnak szánt „Nem!” c. alatt összefoglalt novellák. Ezekben az írásokban (*Obsitosok szökésről mesélnek, Egy krumpliszüret krónikája*) már nyomát sem találjuk holmi biblikus vagy allegorikus-fantasztikus áttételességnek, hanem egy nagyon is meghatározott világ, a sztálini kényszermunkatáborok „szolzsenyicini” világa bontakozik ki, minden szüksézsavóság és látszólagosan hűvös tárgyilagosság ellenére is (vagy éppen ezért) döbbenetesen tapinthatóan, és tiltakozásra készítően. Hangvételük és látószögük bemutatására talán legjobb, ha az egyik novella bevezető soraiból idézünk: „Az itt következő történetek nem kitalálások. De a valóságnak sem hűséges krónikái. Olyanmód igaz történetek, amilyeneket szélcsend egyhangú napjaiban mondtak valamikor fedézetmesterek, vagy valamelyik őszbecsavarodott szakállú vén matróz a vitorlát javító és a köteleket újrásodró legényeknek, vihar után és viharra várva, a megtépázott és szélcsend lehorgonyozta hajón. (...) Börtönben pedig ilyet sohasem mondanak. Ott, ha van idő, regényeket beszélnek el emlékezetből, néha egy hétig egyfolytában...” Ezután következnek csak maguk az „obsitos-történetek”: Lengyel József, látszólag közvetve, hősein keresztül, de a szemtanú és az áldozat, hitelességével szól egy világról, ahol — akárcsak a náci koncentrációs táborok kápoi esetében — a foglyok közül kiemelt felügyelők a közönséges bűnözők soraiból kerülnek ki, és ahol a bátorság és bele nem nyugvás szinte egyedüli fokmérője, hogy valaki elszánja-e magát a szökésre. Így válik a szökési kísérlet az *ellenállás* szimbólumává, a sikeres szökés pedig a remény jelképe is a rabok szemében, amiképpen azt az obsitos-történetek legszebbikének, a „Nekeresdi elmondja Nesztorovot”-nak befejezése is tükrözi, amikor is a láger parancsnoka, aki éppen ezt a reményt letörendő, elhíreszteli, hogy a szökevény Nesztorovot elfogták valahol, jöhetnek az elfogottat ezúttal nem sikerül felmutatnia a táborban, ahogyan az ilyenkor szokás, ám a táborlakók érzik (vagy érezni vélik) az igazságot, és nem hisznek neki, vagyis, amiként láthatjuk, Lengyel, néha szinte anekdotikusnak ható (ám mindig funkcionális) megoldásai ellenére sem éri be annyival, hogy az állatiasság fokára süllyedt vagy emberségüket mindvégig töretlenül megőrző figurákról tudósítson, vagy arról számoljon be, hogy a tajgalakó tunguzok miért is nem segítenek többé a szökevényeken, ahogyan azt korábban tették (mert a szökevények között sajnos akadtak olyanok is, akik haszonlesésből meggyilkolták jötevőiket), hanem ezen túlmenően egy-két telitalálatszerű mondattal gyakran általánosabb etikai kérdésfeltevésekkel is megnyújtja puritán eszközökkel felépített történeteinek hatósugarát. Nemezszer pedig keserűen ironikus reflexiók által, amint azt a következő sorok is példázzák: „Szóval más világ járja. Nem a régi világ, melyet a viláért sem neveznék jó világnak, azon egyszerű oknál fogva, hogy és mert

nem volt jó. És él a rab. És belőle él a börtönőr. Legalábbis így érzi ezt a rab... A rab sokszor gondol a szabadulásra, a börtönőr folyvást fél a szökéstől. Így a rab mégis nyugodtabban alszik, mint az őr." (84. old.)

Ezek az írások azonban mindenekelőtt mégis az elsődleges valóság szférájában egzisztálnak, művészi erejük is legfőképp a táborok szörnyűségeinek kendőzetlen, de mindig higgadt és szenvedélymentes feltárásában rejlik, míg a fentebb említett gondolati réteg inkább csak egyfajta járulék. Egészen más a helyzet a szerző *Újra a kezdet* c. regényével, ahol — bár a témabeli rokonság az előbbi kötet számos írásával nyilvánvaló — már sokkal inkább az etikai kérdések, rabok és „börtönőrök”, üldözök és üldözöttek egymás közti viszonya, az ellenállási harc, az emberéletek feletti döntés joga, valamint a megtorlás igazolhatóságának kérdése képezi a regény tárgyát, annyira, hogy a „színváltozást” — ezúttal hitleri koncentrációs táborban vagyunk — szinte már mellékesnek is érezzük. Nagyszerűen megszerkesztett regényében ugyanis Lengyel József következetesen alárendelt minden részletet egy bizonyos elvontságnak, mellőzte a táborbeli borzalmak részletezését, csak annyit mutatva meg belőlük, amennyi, a megértéshez és a hitelességhez okvetlenül szükséges, olyképpen, hogy ezek egy „megszokott” mindennapos valóság részeként jelennek meg, s így annál iszonyatosabban hatnak. De ugyanezt a célt szolgálja szereplőinek kis száma, s alakjainak tipikus volta is, az az erős „sarkitottság”, aminek következtében a regény már-már egy elbeszélő formában megírt drámai mű vonásait is magán viseli. Lengyel ugyanis egy-két statisztajellegű mellékalaktól eltekintve, mindössze nyolc figurát mozgat, hat üldözöttet és két üldözőt, ezeknek mindegyike azonban egy-egy, az adott körülmények között lehetséges magatartástípust képvisel, olyannyira körülhatárolt szerepet, hogy érdemes őket külön-külön is szemügyre venni:

Elsőnek talán *Anton Pokornyit* alias *Kertes Gézát* említjük, aki a hivatásos forradalmár egy sajátos, fanatikusnak is mondható változatát képviseli, s mint ilyen, végsőkig elszánt, hősiességre képes, parancsra és engedelmességre egyaránt kész, meggyőződésének ad absurdum szilárdsága azonban, mivel a kételkedés legkisebb szikráját sem engedi magában felvillanni, egyben embertelenné is teszi, s ezért az ember, az egyén csakis annyiban fontos a számára, hogy mi a szerepe a harcban. Mint ellenálló eképpen kiváló, ugyanakkor azonban az író kitűnő érzékkel vetíti előre azt a lényében rejlő dogmatikust, amivé azután alakulhat, ha kiszabadul és hatalom kerül a kezébe, amiként a regény végén már érezzük is, hogy elindult ezen az úton. Vele szemben áll a regény tulajdonképpen főhőse, az ugyancsak ellenálló-kommunista *Banicza István*, aki szintén hivatásos forradalmár, de annak egy vívódóbb, az egyén egyszeri és megismételhetetlen voltát sokkal inkább átérző változatát képviseli, tudatosan is megfogalmazva krédóját („Az emberi érzékenység az igazi forradalmár alapállása”), amiért is a regény központi dilemmája, hogy kit kell megmenteni a halálra ítélt tá-

borlakók közül, bár helyesen cselekszik, mégis összeroppanással fenyegeti, de ugyanakkor éppen érzékenysége által látjuk biztosítva az elembertelenedés veszélyével szemben, s érezhetjük egyben a „személyi kultusz” későbbi lehetséges áldozatának is. Kettejük érdekes kiegészítője Lengyel már korábban ismert rokonszenves hőse *Prenn Ferenc*, akiben a kalandor-szélhámos és a forradalmár vonásai keverednek, sodródása során hol egyiknek, hol másiknak mutatkozik, amiből kifolyólag a táborban képes vállalni a kápoi szerepet is, s e helyzetéből adódóan támogatja ugyan az ellenállást, de szabadulása után inkább Nizza felé veszi útját, mivel ahhoz túlságosan is „szereti az életet”, hogy igazi forradalmár lehessen: életszeretete egyaránt jelent önzést, „élelmességet”, de egyben megértést is mások élniakarása iránt, ami esetenként tettek-re is készíti. *Trend Richárd* az ellenállók által eredetileg megmentésre kiszemelt, valaha utópikus elképzeléseket megálmodó, baloldali építész viszont, aki azzal, hogy visszautasítja a felkínált menekülési lehetőséget, bizonyos értelemben *Prenn* ellenlábasa lesz, s egy sajátosan értelmiségi magatartást képvisel: nemcsak saját szenvedése roppantja össze, hanem az „egész”, a „pokol”, a tény, hogy ilyesmi lehetséges, s ekképpen lemondása az életről valami szimbólikus tiltakozást is jelent, s így „gyengességében” egyben az igazi értelmiségi nagysága is rejlik, míg a mentési akcióról tudomást szerző és a *Trend* helyébe lépni akaró *doktor Har-kályt* csakis saját megmenekülése érdekli, amiért is, bár mint áldozatot szánjuk (amiként szánja az őt visszautasító *Banicza* is, akinek a doktor szerencsétlen roncs-alakja később álmaiban kísért), de ugyancsak érezzük, a tábor drótsövényén kívül már kevésbé bírhatná rokonszenvünket: nyilvánvalóan az lenne belőle, ami azelőtt is volt — jól kereső ügyvéd, élelmes polgár, konvenció-ember. Vele szemben *Sofia* képviseli az ellenpontot, de a *Trend*-féle tiltakozó magatartás egyfajta „meghosszabbítását” is. A lány önként vállalja a tábor poklát, nem zsidó és mégis annak adja ki magát, mert úgy véli, a legüldözöttebbek között a helye. S bár a cselekvő *Banicza* kíméletlenül feladja neki a leckét („Menteni kellett volna azokat, akik nem önként jöttek szenvedni!... és menteni az olyan meghipnotizáltakat, mint maga, akiket a szenvedés vonz!” — 187. old.), lépésének mérhetetlen naivsága ellenére is lehetetlen megtagadnunk tőle valami meghatódott tiszteletet, ugyanakkor pedig mindenképpen Lengyel írásművészetét dicséri, hogy képes volt eleven, hiteles emberré formálni ezt a, pusztán magatartását tekintve, valószínűtlen figurát (persze a tiltakozó önégetők szintén valószínűtlenek, s tudjuk, hogy léteznek) s ugyanakkor a „vegytiszta” erkölcsiség szimbólumává is emelni, aki ily módon, amellet, hogy létével a regény egyik legérdekesebb részét, a *Baniczával* folytatott párbeszédet is életre hívja, egyben a lehetséges üldözött-szerepek „listájának” teljességét is eredményezi, tehát az írói szándék maradéktalanabb megvalósulásához is nem kismértékben járul hozzá.

A hat üldözöttel szemben az üldözőket Lengyel mindössze két

személyre redukálja, de ez a két regényalak elegendő számára ahhoz, hogy az elnyomó gépezet, illetve az annak részét képező egyének belső működési és cselekvési mechanizmusát lényegláttatóan felmutassa. Két figurája közül *Wohlbrück*, a fegyőrből lett kapuőrség-parancsnok, csupán korlátolt és szabályragó kötelességember, akinek pusztán az a tulajdonsága, hogy nem szadista, az adott helyzetben már-már pozitívumnak számít (ki is érdemli vele a „puhakezü” szolgálati minősítést), sorsa azonban szinte törvényszerűen és messzematató szimbólumként teljesedik be, amikor is a regény vége felé az „igazi ragadozó” *Timo Stuhr*, a tábor felszabadulása után hirtelen a volt rabok élén vonuló és „bosszúálló fogollyá” vedlett SS-tiszt golyójának áldozata lesz, mint ahogy bizonyos jelképszerűség rejlik abban is, hogy ezt követőleg Banicza lövése csupán megsebzí, de a jelek szerint életben marad. Ily módon ebből a körültekintően megválogatott szereplőgárdából csak a „közveszélyes örültet”, a meggyőződéses náci hiányolhatjuk némi képp (hiszen *Stuhr* karrierista-kalandor csupán), mivel úgy érezzük, ez tovább szélesíthette volna a képet, annak ellenére, hogy a szerzőnek lényegében igaza lehet, amikor arról ír, hogy az ilyenek jobbára a fronton végezték. Ez azonban csupán „elméleti” kifogás, s lényegében mit sem von le a regény magas művészi értékeiből, amelyek különösen a Banicza belső drámáját érzékeltető részeknél, vagy az ugyancsak benne felmerülő emlékképek megkapó lírai megjelenítésénél mutatkoznak meg igazán. Elsősorban nekik köszönhető, hogy a szerzőnek sikerült olyan regényalakot formálnia, aki embernek és hősnak egyaránt hitelesen hat, olyan anyira, hogy szívesen megismerkednénk további életútjával is. Ezzel kapcsolatos reményeink talán nem is alaptalanok, mivel az *Újra a kezdet* egy több kötetes sorozat része, amelynek újabb darabja a nemrég megjelent *Trend Richárd vallomásai*. Ezzel azonban majd külön foglalkozunk.

V. Z.